

HANINGE HEMBYGDSGILLES SJÄLVGUIDNING

Med hjälp av detta lilla häfte kan du på ett säkert sätt, ensam eller i säkert sällskap, guida dej själv runt på Tingshustomten i Västerhaninge, Gillets högkvarter, och lära dej mer om vad som finns där.

Senare under året hoppas vi att vi kan öppna upp våra byggnader för att visa interiörerna och våra samlingar.

Är du intresserad av din hembygd kanske du vill bli medlem i Haninge Hembygdsgille?

Gå in på vår hemsida och se vad vi har att erbjuda!

<http://www.hembygd.se/haninge-hembygdsgille/>

Vi finns naturligtvis även på Facebook sök på "Haninge Hembygdsgille".

Haninge Hembygdsgille

Välkomna till vårt tingshus!

Grindarna är alltid olåsta, och snart är snön borta. Kom in på en smittsäker guidad visning hälsar artikelförfattaren Ingrid Svensson.

Lyft på klinkan till den handsmidda grinden och kliv in! Inget är som vanligt, så ingen tar emot och ingen visar runt. Men, i pandemitider kan vi i Haninge Hembygdsgille göra det näst bästa: gå runt på egen hand i egen takt, med hjälp av Glimtars självguide.

Då börjar vi!

Med själva tingshuset. Nej, förresten! Vi tar grinden först. Klinkan kan spjärna emot ibland, men inte länge. Och är det kallt, som då detta skrivs, fastnar jordstickan ibland i marken.

Ordvalet är smeden Martin Ahlséns eget. Med "jordsticka" menar han det som håller den tvådelade grinden på plats, öppen eller stängd. Från den här grinden sticker faktiskt två sådana stickor ner i marken.

– Gilllets styrelse ville ha en på varje sida. Kalla den markspärr, om det låter bättre! Grinden pryds av hembygdsgilletts egen symbol – två tjädertuppar näbb mot näbb. Att grinden både skulle klä det gamla tingshuset och ge en ledtråd till vem som numera disponerar huset var viktigt för dess skapare, som själv ingår i styrelsen.

– Jag sökte en känsla av 1700- och 1800-tal. Grinden måste kännas rätt i miljön.

Innan den smidda grinden sattes upp hösten 2010 var det grindar av trä som gällde här. Och från början behövdes inte ens någon grind. Då var tingshuset nämligen ett gatuhus och låg ända där uppe, vid vägen!

Faktum är att inget av husen här står på sin ursprungliga plats – inte heller Erikslunds lillstuga, torpet Janstorp eller smedjan från Sotinge. Alla byggnader har antingen transporterats hit som de har stått, eller plockats ner i bitar och satts på plats igen.

Vi ska snart prata mer i detalj om alla byggnader. Men först tingshuset. Det är flyttat – ja, men inte mer än 20 meter. Året var 1970 när Nynäsvägen skulle breddas, och tingshuset var i vägen. Vad gjorde man? Det låter enkelt och lätt, men var förstås inte det – huset rullades in på tomten. I samma veva renoverade man det rejält.

Men, som ni förstår har vi gått händelserna långt i förväg. Vad hände till exempel med berättelsen om hur vårt tingshus överhuvudtaget byggdes? Och att det hamnade just här? Vem var mannen bakom det? Eller, vänta nu! Kanske var det inte en man? En ledande fråga, men vill någon gissa? Alldeles rätt – det var en kvinna!

Avgörande för att tingshuset byggdes och att platsen blev denna, 150 meter söder om Västerhaninge kyrka, var grevinnan Agneta Wrede på Häringe slott. Vid hösttinget 1728 erbjöd hon sig att ur egen ficka betala en helt ny byggnad. Eller, som det står i protokollen: hon "wille sig påtaga" att "en fullkomlig Tingstugu Byggning här på Wästerhaninge Kyrkbacke upsättja låta". I Sotholms härad hade man fram till dess hållit ting på flera olika platser – tidigare i den nu rivna sockenstugan här i Västerhaninge, och senare vid Söderby krog i Österhaninge och i Västerhaninge prästgård. Vid urtima, alltså extra, ting samlades man ofta på en plats i anslutning till det som skulle behandlas – kanske ett brott, eller en lokal fråga.

Man kan väl anta, att Agneta Wrede hade sett fram emot att få se det färdiga tingshuset på kyrkbacken i Västerhaninge.

Men det tog ett tag innan det kom igång, och tyvärr hade hon ingen hjälp vare sig av sin makt eller sina pengar. Hon dog nämligen, och fick aldrig se det färdiga tingshuset. Det var sommaren 1730 och i november året före hade hon fyllt 55. Nu föll det på svärsonen Magnus Julius De la Gardie att se till att Agneta Wredes löfte hölls.

Bygget påbörjades 1731 – året efter Agneta Wredes död, och beställningen löd på bara en våning. Man kan nästan höra suckarna av lättnad över detta från häradets alla bönder. Det var nämligen de, som skulle leverera timret till bygget. Det ska ha blivit klart på rekordtid, och verkar ha använts redan vid sommaringet i början av juli samma år.

Och krogen då? undrar ni kanske. Ni har hört att det ska ha legat en sådan mitt emot tingshuset, på andra sidan landsvägen. Där Ribbyskolan nu ligger, fast betydligt närmare vägen.

Och visst har ni hört rätt! På två kartor, den ena från 1772 och den andra från 1790, inte bara syns ett hus på platsen – där står även skrivet "Krog".

Dess sista ägare var Mats Lidström som också var mjölnare i Fors. Krogen anlätades av tinget då domare och nämndemän var i tjänst, men också av vanligt folk. Det var Mats son Jan Olof som sedan rev krogen, och sa upp "tingsgästningen". Men han byggde också på den andra våningen på tingshuset, där tingsalen nu placerades högst upp. Och då är vi framme vid 1820-talet.

Frågor? Ja, så klart! Vad hände sedan? Nu hålls ju inte längre ting här.

Då hoppar vi raskt nästan hundra år fram i tiden – till 1916. Sotholms härads tingsrätt flyttade, och ny adress blev: Södra stadshuset, Södermalmstorg, Stockholm. Numera hittar man Stockholms stadsmuseum i de lokalerna.

Kvar i Västerhaninge blev ett nästan 200 år gammalt trähus vid landsvägen. Kanske var det Agneta Wrede som bortom graven vakade över det, för medan andra gamla byggnader i Västerhaninge drabbades av rivningsvågen så står tingshuset kvar. Och har alltid behövts för någonting. Det har varit handelsbod. Det har fungerat som postkontor. De två lägenheterna i bottenvåningen har hyrts ut, och ända till andra världskrigets slut skedde bevaringsmönstring i huset.

Numera ägs huset av Haninge kommun. Tingshusbyggnadsskyldige överlät det 1938 på Sotholms härads hembygdsförening i Nynäshamn, som lämnade det vidare 1970. Sedan 1988 disponerar Haninge Hembygdsförening hela tingshuset, efter att först bara ha haft tillgång till ovanvåningen.

Ta er en titt på utsidan! Passa på att gå runt huset. Det är en rejäl tomt.

Ni har alla varit inne i tingshuset någon gång – väl? Låter "breda golvplankor i krog salen på bottenvåningen" bekant? Ja! Det är främst på dem man ser hur gammalt det här huset egentligen är. För när det renoverades i samband med flytten in på tomten 1970, gick man ganska hårt fram. Forna tiders tingshusbesökare skulle också nicka igenkännande vid åsynen av golvet, men förmodligen i övrigt känna sig rätt vilsna där.

Tingsalen på ovanvåningen då? Där är det annorlunda, eller hur? Där finns domarskranket kvar, liksom domarbordet med klädseln i skinn, domarens stol – som är betydligt rymligare än nämndemännens, och så de enkla träbänkarna där åhörarna fick sitta. Och där ni, som besökare vid Gillets sammankomster, får försöka göra det så bekvämt för er som det går.

Erikslunds lillstuga

Nu är vi redo för de andra husen!

Om man går runt tingshuset i vänstervarv, kommer man först fram till Erikslunds lillstuga. Hade inte fönstren varit försedda med fönsterluckor, hade ni kunnat böja er ner och kika in!

Gården Erikslund låg vid Svartsjön utanför Svartbäckens by. Den hade styckats av från Tyresta bys utmarker i det område som kallades Nordankärrsvreten. Per Erik Persson och hans hustru Anna Sofia byggde Lillstugan efter att ha köpt fastigheten 1875. På gården fanns ett stort boningshus och byggnader för en häst, några kor och en flock höns. Per Erik dog 1890, och Anna Sofia 1903.

Deras barn, och sedan barnbarn, bodde kvar men från 1988 stod gården tom och kom 2000 i Haninge kommuns ägo. Då hade huvudbyggnaden brunnit och det enda som fanns kvar var just Lillstugan. Ett år senare plockades den ner bit för bit, och var 2013 uppbyggd igen, inredd och möblerad. Hos oss!

Lillstugan på Erikslund vid Svartsjön räddades i sista stund. Foto: Stefan Jansson

Janstorpsstugan

Framför Lillstugan ligger torpet Janstorp. Det låg förut mellan Handen och Jordbro, var ett torp under Hässlingby gård och bebott ända till 1981. De första som bodde här var Eric Ersson och Chatarina Andersdotter från Solberga, som flyttade in 1823.

De sista var familjen Engström som kom dit 1921. Torpet hade flyttats en gång tidigare, men det är inte känt varifrån

Janstorp på Slätmosse flyttades till Tingshus-tomten hösten 1983. Foto: Stefan Jansson

När det skulle rivas ryckte Gillets torpgrupp ut och flyttade det, stock för stock, till tingshustomten. På sex veckor inte bara monterade gillesmedlemmarna ned torpet och satte upp det här, utan dokumenterade också arbetet noggrant.

Vid rivningen hittade de den gamla igenmurade bakugnen, som 1920 hade ersatts av en järnspis. Nu finns i Janstorp en rekonstruktion av den bakugn som då knackades fram.

Sotingesmedjan

Och så smedjan. Den minsta troligen – bara tre gånger fyra kvadratmeter, av alla i de sex haningesocknarna. Dessutom en av de få som finns kvar. Den stod en gång på mark som tillhörde Sotinge gård. Den siste smeden var Einar Andersson, som var aktiv till i mitten på 1960-talet.

Smedjan från Sotinge fick behålla sin gamla ässja som murades upp. Foto ur Gillets arkiv.

När Haninge Hembygdsgille år 2000 fick ta hand om smedjan var den i dåligt skick, och hade förmodligen inte klarat en vinter till. Då hade marken där den stod övergått till Söderby gård.

För att kunna flytta den hit, monterade man ner den i hela väggsektioner. Det mesta av ässjans och skorstenens originaltegel kunde också följa med. Och givetvis är allt arbete även här noga dokumenterat. De flesta verktygen kommer från bysmedjan i Österhaninge, som revs för många år sedan. 2006 kunde Sotingesmedjan användas på nytt.

Nu har vi gått rundan...

...i det som vi kanske ska börja kalla Västerhaninges hembygdspark. Vi är nästan tillbaka vid grinden, där vi började. Missa inte skyttestenen – på grindens högra sida från tingshuset räknat! Och inte gränsröset på dess vänstra!

När inte snön täcker dem finns här skyltar som talar om varför detta är sevärdheter, och varför de nu finns på tingshustomten.

Skyttestenen flyttades hit 1984. Den hade använts som måltavla av skyttegillet på skjutbanorna på Ribby gårds utmarker i väster, det som kallades Norrskog. Det var då sent 1800-tal.

Sedan försvann den. Men hittades 1949 i samma område, alltså norr om järnvägsstationen. Då fick den tjänstgöra igen – på den nya skyttebanan vid Kyrkvreten i Fors. Och sedan denna stängdes 1984 har stenen till sist fått lugn och ro här. Det kan vara intressant att veta, att det krävdes kommunalt bygglov för att sätta upp den på tingshustomten.

Gränsröset, däremot, krävde inget bygglov – varken då det flyttades hit eller då det först sattes upp 1881 för att markera gränsen mellan Åbrunna gård och kyrkoherdebostället Solberga. När motorvägen byggdes och arkeologiska utgrävningar gjordes, flyttades röset till tingshustomten. Stenen i mitten pekar ut riktningen till de följande rösenä.

Nu är vår självguide visning av tingshustomten avslutad! Gör gärna om den – en, eller flera gånger. När snön är borta rekommenderar vi en paus i halvtid, förslagsvis på de utplacerade stolarna mellan husen.

Och – glöm inte stänga grinden när ni går! På återseende

Text Ingrid Svensson

**Foto inledningsbilden,
Ola Håkansson**

Den vackra tingsalen på övervåningen, vi ser skranket och domarbordet.